

Tegninger
Gert Hansen

Hjælp staten – styr dig selv

Forbrydelse og straf i det neolibérale samfund

Af Torkil Lauesen

Den igangværende fase i globaliseringen gennembryder og eroderer de nationale grænser, som har været den grundlæggende ramme om økonomi og politik de sidste tre århundreder. Hvor økonomien tidligere var indlejret i nationalstaternes politik, indlejrer den globale økonomi i dag i stadig højere grad den nationale politik. Fra at være et bolværk mod verdensmarkedet, er statens økonomiske politik blevet til

et transportbånd for det globale markedes kræfter. Vi lever i en tid, hvor det bliver stadig vanskeligere for nationalstaten at styre økonomiske og sociale processer.

På dette globale marked halser de gamle nationalstatlige politiske systemer efter og søger dels at opbygge nye transnationale politiske institutioner som ramme omkring den globale økonomi, dels at tilpasse sig den nye situation lokalt.

Begrænsningerne i evnen til at regulere de økonomiske sociale kræfter på nationalt plan, fører til forandringer i de politiske styringsstrategier og praksiser. Fra at søge at tilpasse de økonomiske strukturer til mennesker må mennesker i dag være omstillingsparate i forhold til markedets krav. Der sker en magtforskydning fra stat mod marked.

Styr dig selv

Neoliberalismens strategi og drøm er at vi "selvansvarligt" skal styre vores eget liv gennem stadige serier af "frie" valg. Vi skal føre en individuel udenrigspolitik og miljøpolitik gennem vores valg som forbrugere, sundhedspolitik gennem hospitalsvalg. Vi skal føre uddannelsespolitik gennem det frie skolevalg, vi skal styre vores karriereudvikling gennem erhvervsvalg. Vi skal i stigende omfang selv spænde vores sociale sikkerhedsnet ud gennem private forsikringer og pensionsordninger osv. Vi skal vælge vores livsstil.

Denne neoliberale "frihed" er ikke noget vi får ved en befrielse fra statsmagten, det er noget vi skal lære. Den neoliberale frihed er en styreform. Vi skal lære at vælge rigtigt på det utal af "markeder" som udgør mere og mere af vores liv. Vi skal lære nye værdier og normer i en omformningsproces, der kræver "undervisning" fra universitetsniveau til TV-kanalernes sæbeoperaer og gætteprogrammer.

I denne nye styreform af frie selvansvarlige individer er man ikke forpligtet gennem gensidig afhængighed til sine medborgere som i den socialdemokratiske velfærdsstat. Man søger i stedet at realisere sig selv inden for en række mikrosammenhænge: i familien, på arbejdspladsen, i skolen, i klubben, i lokalsamfundet. Vi skal ikke længere være passive klienter i velfærdsstaten, hvor eksperterne definerede behovene. Vi skal selv være eksperter og styre vores liv efter markedsmekanismens love og neoliberale værdier. Det betyder også, at vi selv må tage konsekvenserne af vore valg. "Det er samfundets skyld" er blevet en latterlig og dårlig undskyldning, da

"enhver er sin egen lykkes smed". Der sker en magtforskydning fra det samfundsmæssige og kollektive mod det individuelle og selvansvarlige.

Fra social sikkerhed til privat sikkerhed

Op gennem det 20'ende århundrede er den sociale usikkerhed, der var forbundet med arbejdsløshed og sygdom blevet socialiseret gennem nationale programmer for socialforsikring, arbejdsløshedsforsikring osv. hovedsagelig finansieret over skatten. Det man kalder velfærdsstaten.

I den nyliberale tankegang ser man ikke længere den skattefinansierede sociale forsikring som et solidaritetsskabende princip. Det betragtes mere som et dræn i den individuelle indkomst og statslige finanser, og den udhuler den enkelte modtagers ansvarlighed og skaber afhængighed, passivitet og dovenskab. Det man tidligere anså for solidariteten er blevet en begrænsning af individets frihed.

Den sociale sikkerhed som velfærdsstaten etablerede søges i dag overført til det enkelte individ. Lige så med den personlige sikkerhed. Det private marked for sikkerhed er vokset. Ved siden af den nationale politistyrke, er der i løbet af de sidste årtier vokset en privat sikkerhedsstyrke frem som omfatter flere personer end politiet. Den tager sig af sikkerheden på visse lokaliteter: Centervagter i indkøbscentre, eller butiksvagter i de enkelte butikker, vagter i særlige industrikvarterer eller boligområder. Der er tyverialarmer, videoovervågning, dingener til at overvåge sovende børn, testkits til at undersøge kolesterolniveauet i blodet og HIV osv. Beskyttelse mod risici af enhver art er blevet del af den enkelte ansvarlige borgers pligt. Personlig privat riskmanagement er blevet en del af dagliglivet. Den indgår i beslutninger om hvor man skal bo, hvor man skal købe ind, valg af transportmidler, hvad man skal drikke og spise, motions- og stressniveau osv. Ikke mindst styringen af børnenes liv opleves som et stort riskmanagement: vejen til skole, risikoen for dårlige kammerater og kriminalitet i nabolaget, narkotika og vold i

teenageårene. Alt dette åbner et helt nyt felt for konstruktion af problemer og marketing af nye løsninger.

Sikkerhed for kriminalitet

Hvis vi ser specifikt på spørgsmålet om kriminalitet, så bliver beskyttelsen mod denne risiko ligeledes i stigende grad den enkeltes ansvar gennem forsikringer og alarmsystemer og den livsstil man vælger. Et sindbillede på dette er "Gated community". Et lille samfund omgivet af et hegn med ind- og udgang kontrolleret af private vagter og overvåget af video. Forandringerne i den måde borgernes sikkerhed skabes kan illustreres med følgende eksempel¹¹:

Lige som her i landet er den psykiatriske behandling i England blevet reorganiseret til distriktspsykiatri. Dette indebærer at en stor del af de psykiatriske patienter rykker ud fra anstalterne og skal søge at leve et normalt liv ude i samfundet. Dermed blev de enorme Victorianske anstalter der i sin tid blev opført for at indespærre i tusindvis af sindssyge tomme. Disse anstalter består typisk af store bygningskomplekser som omgiver pladser og haver anlagt i sirlige symmetriske mønstre. Det hele omkranset af høje mure med bevogtede porte for at sikre at de sindssyge forblev inden for og for at sikre befolkningen udenfor for den fare de sindssyge repræsenterede. I London har staten solgt disse gamle lukkede sindssygeanstalter til et privat foretagende. Bygningerne er blevet omdannet til luksuslejligheder, haverne omlagt og udstyret med sportsanlæg: som tennis, golf og svømmebassiner. Men hvad med murerne, vagttårnene og portene? De er blevet opretholdt, men deres funktion er blevet vendt om. De skal ikke længere holde de sindssyge indespærret fra samfundet, de skal nu beskytte beboerne mod det omgivende samfund, ikke mindst de hjemløse, sindssyge og kriminelle som engang boede i de selv samme bygninger. De høje mure, overvågningskameraerne og sikkerhedsvagterne holder nu den trussel ude de før holdt inde. Inden for dette indelukkede og bevogtede samfund kan beboerne leve et sikkert og problemfrit liv og bilen kan parkeres i fred. Uden for muren lurer faren, den meningsløse vold, de

påtrængende tiggere og de tyvagtige narkomaner.

Marginalisering

Det kompetente neoliberale menneske er således et individ, der er i stand til at realisere sig selv gennem udøvelse af stadige serier af frie valg og foretage de korrekte risikovurderinger. Ens skæbne afgøres ikke længere af sociale omstændigheder som klasse eller status, men af evne til at tilegne sig de færdigheder, der skal til at foretage de valg, der kan realisere ens drømme.

Som disse mekanismer til styring af individet, gennem det frie forbrugsvalg af varer og serviceydelser, får større betydning, forminskes den centrale statslige styring på disse områder. Staten kan i stedet koncentrere sig om de marginaliserede individer, der af uvilje, inkompetence eller uheld er uden for denne neoliberale civilisation.

Man kan sige, at de neoliberale styringsstrategier i stigende grad udvikler sig i to forskellige retninger. For flertallets vedkommende sker styring *ikke* længere gennem eksperter og planlægning i statsapparatet, men gennem en markedsgørelse af samfundsmæssige forhold, hvor individet realiserer sig selv gennem serier af frie valg, inden for visse normer og værdier.

Der er imidlertid grupper, der ikke kan eller vil styres med disse teknikker: kontanthjælpsmodtageren, de unge rødder på vej ud på skråplanet, de langtidsarbejdsløse, indvandrere der ikke kan eller vil integreres, alkohol- og stofmisbrugerne, de hjemløse, de sindssyge, de kriminelle osv. Deres problemer præsenteres på en ny måde og bliver genstand for nye strategier. Disse marginaliserede grupper søges styret gennem en lang række mere eller mindre offentlige projekter, hvor professionelle projektmedarbejdere søger at disciplinere de utilpassede i overensstemmelse med de nye tankegange om selvansvarlighed og valgfrihed.

Tidligere betragtede man disse grupper som skadede individer, nok med en personlig patologi, men den var udløst eller opretholdt af sociale faktorer, der krævede at behandleren havde indsigt i samfundets sociale strukturer. I dag fokuserer man i stedet

på individets adfærd, på dets bevidsthed og normer. De marginaliserede er personer, der mangler bevidsthedsmæssige, følelsesmæssige, praktiske eller etiske evner, der gør dem i stand til at foretage de rigtige valg og tage et personligt ansvar for deres liv.

Dem der falder igennem det neoliberale regime af individuel risk-management og valgfrihed, dvs. fattige, arbejdsløse, afvigere, kriminelle er deres egen ulykkes årsag. At de er havnet i den situation er ikke markedets fejl, ikke det nuværende politiske systems fejl, men deres egen fejl. De har foretaget de forkerte valg. De har handlet uansvarligt.

I første omgang opererer kontrollen gennem forsøg på skabelsen eller genskabelsen af viljen, vanen og evnen til selvansvarlig handlen således at individet kan genindsættes i familien, i arbejdslivet og forbrugsverdenen. For dem der ikke kan, eller ikke vil inkluderes, og til dem der er for risikable til at blive styret af frihedens magt, tager kontrollen form af inkapacitering og neutralisering.

Det politiske system og kriminalitet

I 1960'ernes straffepolitiske tænkning udgjorde kriminalitetsproblemet en væsentlig grund til at udvide statsmagtens rolle som velfærdsskaber, for at reintegrere marginaliserede mennesker i samfundet. Den neoliberale straffepolitik søger derimod at adskille straffepolitikken fra problemer med social velfærd. Den neoliberale straffepolitik går ud på at kontrollere og styre risikogrupper, ikke ved at søge at integrere dem, men tværtimod ved at udskille dem. Kriminalitet har bevæget sig fra at være et socialt problem til at være et sikkerhedsproblem.

Man har svært ved at styre økonomien i en globaliseret verden. Men kriminalitet er håndgribelig, her kan man demonstrere sin handlekraft. Forbrydelse og straf bevæger sig derfor fra periferien til centrum af det politiske felt. Straffepolitikken kan bruges til at fremkalde, kanalisere og tæmme kraftfulde følelser. Det er derfor ikke så sært, at regeringer og politiske partier har fundet netop retspolitikken som et brugbart

felt for ideologisk arbejde. Straffepolitikken og dens symboler er nyttige til at opbygge autoritet og legitimitet netop i kraft af straffens dybe sociale resonans. Politikerne er "Tough on crime", ikke fordi det løser problemerne med kriminaliteten, men fordi det giver politisk gevinst. Retspolitikken er blevet populisternes slagmark.

En typisk neoliberal tankegang er at optage ideer fra mikroøkonomien. I stedet for som tidligere at se forbryderen som et socialt utilpasset individ, anses vedkommende for at være en rationel økonomisk aktør, der reagerer på tilskyndelser og afskrækkelse. Der har etableret sig en tro på, at kriminelle udfører cost-benefit analyser før de udfører deres forbrydelser. At voldsmanden overvejer om straffen er 3 eller 6 måneder før han langer et knytnæveslag ud. I følge denne tankegang er det vigtigt at "sende signaler" til de kriminelle. Signaler, der skal vise "at det ikke kan betale sig", "at vi ikke vil finde os i det".

De nye statslige politikker, som betyder orden og sikkerhed for dele af befolkningen, er en plage og truende kraft overfor underklassen og de udstødte. Svaret på de usikre vilkår de frister i dagens samfund, er en mere undertrykkende stat. En *politigørelse* af sociale problemer. Mens den offentlige sektor generelt er udsat for besparelser i den sociale sektor, vokser antallet af politifolk overalt i de vestlige lande. Regeringer, med den brede befolknings støtte, mener helt tydeligt at der er behov for at overvåge, kontrollere og disciplinere de marginaliserede grupper i samfundet. Det tilbagevendende krav om mere politi, væksten i private sikkerhedssystemer fra bevogtning af boligområder, elektroniske alarmsystemer og videoovervågning af arbejdspladser, gader og stræder, forretninger og private hjem bekræfter dette. "Angsten for kriminalitet" ligger øverst på den politiske dagsorden ifølge meningsmålingerne og har dermed overhalet "miljøproblemerne" og "arbejdsløsheden" som det, der optager befolkningen mest.

Fokuseringen på det individuelle betyder, at vi i højere og højere grad kun forholder os til vores eget livs projekt. Hvordan kan jeg realisere min livsstil! Tidligere var der almindelig konsensus om det rimelige og

fornuftige i at samfundet havde overtaget forpligtelsen til at straffe og dens form skulle indebære en resocialisering. Dels for at undgå private hævntogter og dels for at nedbringe kriminaliteten i samfundet som helhed og dermed antallet af fremtidige ofre.

Med neoliberalismens erosion af fællesskabet og fokuseringen på "mig selv", vender hævnmotivet i straffen tilbage. De fleste ved godt at det ikke hjælper at spærre folk inde i fængsler, men desto stærkere står hævnmotivet tilbage. Forbrydelser kan blive begået mod mig og jeg vil have hævn. Hvis politikerne og domstolene ikke vil straffe hårdt, så bliver det en nedvurdering af mig som muligt offer, og hvorfor stemme på nogen der ikke respekterer mig.

Medier og kriminalitet

Men kriminalitet spiller også en vigtig rolle i det neoliberale samfund af en anden årsag. Det individuelle selvstyre og selvansvarliggørelsen forudsætter en intensivering af værdi og normstyring, og her spiller den kriminelle afviger og fængslet en central rolle som modbillede til det normale. Vi har brug for de kriminelle til at bekræfte os selv i vor egen normalitet. De er den margin, som definerer midten. Vi forholder os til forbrydelser og straf i hverdagen i et omfang vi sjældent reflekterer over. Tænk blot på aviserne og TV's fokusering på kriminalitet som nyheder og underholdning.

Det er ingen tilfældighed at "politi-wanna-be" TV-programmer som: "Station 2", "Forbrydelsens ansigt", "Efterlyst" og "Kriminalmagasinet" er nogle af de mest populære TV-udsendelser. Vi er ikke længere direkte tilskuer til henrettelser og piskning som i gamle dage, men via medierne er vi tilskuer og deltager til nutidens forbryderjagt og straffesystemet. Samtlige TV-stationer har deres eget "docussoap" kriminalmagasin, som de udsender i den bedste sendetid. Dertil kommer alle de amerikanske udgaver med samme koncept, der sendes ved siden af, som så glider over i den rene fiktion med de dusinvis af kriminalfilm, der passerer over skærmen i en weekend. "Primetime er crimetime".

Udsendelserne opnår deres høje seertal netop ved at spille på følelserne omkring

forbrydelse og straf. Vi rystes over forbrydernes grumhed, når de rekonstrueres i detaljen. Ikke en blodpøl eller en sædplet bliver overset i de detaljerede referater. Vi vil se gerningsstedet. Vi følger i hælene på politiet og inddrages følelsesmæssigt, og til dels praktisk i jagten på forbryderne. Vi vil se forbryderen blive ført bort af politiet lige meget hvor tåget billedet er og selv om forbryderen gemmer sig under en jakke. Billederne, symbolerne og ritualerne omkring straffesystemet bekræfter de sociale værdier og vores egen normalitet, derfor er de så vigtige og populære i det neoliberale samfund.

Der er to typer af kræfter, der holder et samfund sammen. Den ene kraft er solidariteten mellem mennesker, den anden kraft er marginaliseringen/udstødelsen af det der er anderledes. I det neoliberale samfund svækker individualiseringen og den skærpede konkurrence fællesskabsfølelsen. Den form for sammenhold, der står tilbage, er sammenholdet mod det anderledes. TV-kanalernes kriminalmagasiner er den fælles jagt på, og udstødelse af det uaccepterede. Jo tyndere solidaritetscementen bliver, jo mere må den fælles front mod det anderledes forstærkes. Det neoliberale menneske har en tendens til at give mening til det uønskede og til det vi ikke forstår ved at kriminalisere det og udstøde det.

Det neoliberale fængsel

I det nyliberale fængselssystem har man to strategier: En behandlingsstrategi og en inkapaciteringsstrategi. Behandlingsstrategiens tankegang er at de kriminelle mangler evnen eller ikke har viljen til at kunne begå sig i samfundet. Det skyldes først og fremmest fejl ved deres personlighed, som må rettes, ved en kombination af disciplinering og psykologiske teknikker f.eks. "cognitive skills-programmer". I disse programmer fungerer fængselsbetjente som adfærdspsykologer der skal lære fangerne at styre deres temperament. Man ser ikke længere kriminalitet som et resultat af samfundsmæssige forhold der kan forandres, men som personlige svaghedstegn hos den kriminelle.

For dem der ikke er påvirkelige af denne

behandling træder en inkapacitation eller neutraliseringsstrategi til. Logikken er: Det kan godt være fængslerne ikke resocialiserer, men så længe de kriminelle er buret inde begår de ikke ny kriminalitet. Det er denne strategi der kommer til udtryk ved stadig hårdere domme og stadig flere afslag på prøveløsladelse. En slags "light" udgave af den amerikanske "Three strikes and you are out" politik.

Fængslet som håndtering af farligt affald

Siden 1950'erne har der været en balance mellem antallet af celler i det danske fængselssystem og antallet af fanger. Denne balance er ved at sprænges. Fængslerne er overfyldte og ventelisterne bugner. Der er brug for flere celler.

Stigningen i fangetallet er et resultat af flere og hårdere domme. Danmark er ikke noget blødsødent land hvad angår fængselsstraf, tværtimod ligger vores straffe for vold, drab og narko i den hårde ende i forhold til andre EU-lande. En anden årsag til at fangetallet er på vej op er at flere sidder straffens fulde tid. Hver fjerde fange i de lukkede fængsler får i dag afslag på prøveløsladelse. På 10. år har det danske fængselsvæsen fordoblet afslag på prøveløsladelse ved udståelse af 2/3 tid af straffen. Danmark udvikler også sin praksis med at fængsle børn og unge. Der skal etableres flere pladser på de "lukkede" pædagogiske institutioner – såkaldte surrogatfængslinger, og i Ringe Statsfængsel er der etableret en lukket "børneafdeling" til unge fra 15-18 år.

Der er projekteret et nyt lukket supersikkert fængsel uden for Horsens. Det skal være et fleks-fængsel. Kriminalforsorgen vil sortere fangerne i en række kategorier for at lette håndteringen: stærke fanger, svage fanger, narkomaner, sexkriminelle, "flugttruede", ældre og rolige fanger osv. De forskellige kategorier skal placeres på forskellige afdelinger isoleret fra hinanden med fra 20 ned til 6 fanger. Små fængsler i fængslet: "Rockeruniversiteter" og "svagbørnskolonier" osv. Denne ghetto-dannelse vil forstærke afvigelsen og stemplingen. Du er ikke blot kriminel og rocker, du er også "stærk og negativ", eller du er ikke blot nar-

koman og kriminel, du er også en "svag" fange.

Et fængsel i fængslet

I slutningen af 80'erne byggede man 4-5 "superceller" spredt rundt i de lukkede fængsler. Det var særligt sikrede celler. Her skulle fanger, der havde benyttet farlig vold under flugt afsoni i isolation og under et skærpet regime, der bl.a. betyder daglige kropsvisitationer og fravær af personlige effekter og et "udendørsliv" der består af en time dagligt i et bur, der ligner dem ZOO havde til rovdyr, men som for længst er afskaffet. Kun en enkelt eller to fanger kvalificerede sig til disse superceller og de har i mange år ikke været benyttet efter hensigten.

Men i al stilhed er man i Vridsløse og andre lukkede fængsler ved at etablere super-sikre afdelinger, med ekstra specialtremmer for vinduerne og ekstra elektronisk sikring. Uden om hele afdelingen bygger man desuden et bur, således at hvis det lykkes en fange at komme ud gennem vinduet eller muren vil han blot stå i endnu et bur. Desuden er man ved at bygge små separate gårde med mure, der er højere end ringmuren om fængslet. Man er ved at etablere en container til farligt affald. Det ligner en måde at placere fanger i "supercelle", som ikke har kvalificeret sig til "supercelle" efter de gældende regler. Flere fanger har siddet mere end to år isoleret i disse særligt sikrede afdelinger.

Simuleret privatisering

Administrationen af fængselsvæsenet er også under forandring. Organisationen skal effektiviseres og strømlines efter de seneste "New Public managementsystemer". Økonomichefer og "controllere" indgår nu på lige fod med juristerne i ledelsen af fængslerne. En opprioritering af de økonomiske rationaliteter i forhold til de juridiske principper. Kriminalforsorgen skal "kontraktstyres". Det vil sige den enkelte fængselsinspektør skal indgå en økonomisk kontrakt med direktoratet og fængslernes ledere skal på "resultatløn". Så og så mange fanger, af den og den kategori udløser et be-

stemt beløb. Det er så meningen at fastlægge flere og flere målepunkter og kriterier for "det succesfulde fængsel": nedbringelse af antallet af flugter, mængden af beslaglagt narkotika, antallet af runderinger osv. En opfyldelse af disse målepunkter udløser ekstra bevillinger og bonus til inspektøren og andre ledere.

Fængslets rolle

Et reelt succeskriterium for et fængsel må være tomme celler. Det tror jeg ikke bliver resultatet af det nye fængselssystem. Nutidens fængsel har fået en hård og kontant funktion. Nedbrydning af velfærdsstaten og markedskræfternes øgede styrke har medført en øget polarisering af samfundet og dermed skabt nye marginaliserede grupper. Individet i disse grupper bryder til tider loven. At de er havnet i den situation er ifølge neoliberalismens logik ikke markedets fejl, ikke det nuværende politiske systems fejl, men deres egen fejl.

Hvis 1960'ernes fængsel var arbejderklassens fængsel er nutidens fængsel de udstødtes og marginaliseredes fængsel: narkomanernes, de psykisk syges, de sociale klienters, subkulturernes og udlændingenes fængsel. De kriminelle er unyttige og overflødige og potentielt farlige – et sikkerhedsproblem.

I følge det neoliberale samfund skal fængslet beskytte borgerne mod disse mennesker, ikke ved at søge at integrere dem, men ved at kontrollere dem, holde dem væk fra gaden. Men fængselsstraffen har samtidig en anden effekt: at desocialisere og passivisere fangerne, at gøre dem ude af stand til at klare sig i samfundet og dermed til sociale tabere. Fængslet er blevet en container for farligt affald.

Note

1. Eksemplet er hentet fra: Rose, Nicolas *Powers of Freedom*. Cambridge University Press. Cambridge 1999.

Torkil Lauesen er bl.a. forfatter til bogen "Fra forbedringshus til parkeringshus – magt og modmagt i Vridsløselille Statsfængsel." Hans Reitzel 1998.